

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:  
Explaining the Role of Nazi Architecture in the Architecture of Iranian  
(State Buildings (First Pahlavi Era, period of 1933-1941  
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

## مقاله پژوهشی

# تبیین نقش معماری نازی بر معماری بناهای دولتی ایران (دوره پهلوی اول، بین سال‌های ۱۳۱۲ تا ۱۳۲۰)\*

مرتضی میرزاحسینی<sup>۱</sup>، حسین سلطانزاده<sup>۲\*</sup>

۱. پژوهشگر دکتری، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.  
۲. استاد، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۲۶

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۱/۳۱

## چکیده

بیان مسئله: پس از به قدرت رسیدن حزب نازی در آلمان، روابط ایران و آلمان وارد دوران جدیدی شد. افزایش نفوذ آلمان در ایران و تبلیغات این کشور درباره برتری نژاد آریایی و مبارزه با قدرت‌های استعماری، نظیر انگلیس و روسیه، باعث شد ایرانیان آلمان را پشتیبان و منجی بالقوه خود تلقی کنند. به واسطه این تلقی، انبوهی از متخصصان و کارشناسان در زمینه‌های مختلف برای همکاری با حکومت پهلوی وارد خاک ایران شدند؛ در این بین حضور معماران و مهندسان و شرکت‌های ساختمانی آلمانی بیش از هر گروه دیگری به چشم می‌خورد و نقش آن‌ها در ساخت بسیاری از ساختمان‌های دولتی و حکومتی مشهود است. ساختمان‌هایی که در راستای نمایش قدرت و شکوه حکومت، متأثر از بناهای عصر نازی و با گرایش نئوکلاسیک، پدید آمدند.

هدف پژوهش: مقاله پیش رو به دنبال بررسی معماری نئوکلاسیک و استخراج شاخصه‌های آن و تحلیل این شاخصه‌ها در آثار ساخته شده توسط معماران آلمانی در ایران است. پرسش اصلی مقاله بر این نکته استوار است که گرایش به معماری نازی (نئوکلاسیک) تا چه حد بر معماری معاصر ایران تأثیر گذاشته است؟ و چارچوب نظری مقاله نیز بر این نکته تأکید دارد که با گسترش روابط ایران و آلمان، در بین سال‌های حکومت حزب نازی در آلمان و پهلوی اول در ایران، بخشی از زمینه‌های شکل‌گیری معماری معاصر ایران تحت تأثیر کشور آلمان پدید آمد.

روش پژوهش: مقاله پیش رو از نوع کیفی است و در آن از روش تحقیق تاریخی-تفسیری و همچنین روش توصیفی-تحلیلی به صورت آمیخته استفاده شده است.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که حضور افراد و گروه‌های متخصص آلمانی در ایران نقش بسیار مهمی در ورود عناصر معماری غربی به ایران داشته است. الگوها و شاخصه‌ها در هر سه حوزه عملکردی (پلان)، کالبدی (فرم) و نمادین در معماری ایران تأثیرگذار بوده‌اند و در این بین، نفوذ مؤلفه‌های عملکردی، نسبت به دو مؤلفه دیگر، شاخص‌تر بوده است. همچنین ارتقای شیوه‌های ساخت‌وساز و استفاده از مصالح نوین یکی دیگر از زمینه‌های اثرگذاری آلمان‌ها در ایران بوده است.

**واژگان کلیدی:** ایران و آلمان، معماری نئوکلاسیک، بناهای دولتی، پهلوی اول.

سلطانزاده در دانشکده معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قزوین، در حال انجام است. \* نویسنده مسئول: hos.soltanzadeh@iauctb.ac.ir ، ۰۹۱۲۲۰۹۳۲۰۳

\* این مقاله برگرفته از رساله دکتری «مرتضی میرزاحسینی» با عنوان «نقش روابط فرهنگی ایران و آلمان در معماری دوره پهلوی اول» است که به راهنمایی دکتر «حسین

## مقدمه

به منظور شرکت در جشن هزاره فردوسی در سال ۱۳۱۳ ش. به ایران قدم نهادند.

در نتیجه حضور گسترده آلمان‌ها در ایران، بسیاری از بناهای دولتی و اداری متأثر از گرایش نئوکلاسیک طراحی و ساخته شد. پاسخ به این سؤال که حضور آلمان‌ها به واسطه روابط گسترده تا چه میزان بر ساختار کالبدی، عملکردی و نمادین معماری ایران تأثیر گذاشته است، و همچنین پاسخ به سؤال دوم که این گرایش حاوی چه خصوصیات و شاخصه‌هایی است و در کدام یک از بناهای دولتی ایران متبلور گشته است، برای پیشبرد پژوهش ضروری به نظر می‌رسد. از این رو، به منظور استخراج الگوها و شاخصه‌های معماری نئوکلاسیک آلمان، تعدادی از مهم‌ترین بناهای ساخته شده متأثر از این گرایش در آلمان مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند و در نهایت الگوهای استخراجی در بناهای ساخته شده توسط معماران آلمانی در ایران تحلیل و ارزیابی شدند تا میزان اثرگذاری این گرایش بر وجوه مختلف معماری دولتی ایران مشخص شود. این روند نقش به‌سزایی در شناخت ریشه‌ها، جریان‌های فکری و زمینه‌های شکل‌گیری معماری معاصر ایران ایفا می‌کند.

## پیشینه پژوهش

پیرامون تأثیر معماری نازی بر معماری معاصر ایران پژوهشی خاص و ویژه صورت پذیرفته است. در مطالعات صورت گرفته در مورد این دوران تنها به نام متخصصان آلمانی و یا در پاره‌ای مواقع به ویژگی‌های سبکی این دوران به‌طور کلی اشاره شده است؛ از همین رو نمی‌توان به‌طور مستقیم به پژوهشی اشاره کرد که در آن مطالعاتی جامع درباره معماری نازی و تأثیر آن بر معماری ایران آمده باشد. در جدول ۱ به مهم‌ترین پژوهش‌های موجود در ایران، که در بخش‌هایی از آن‌ها به موضوع فوق پرداخته شده، اشاره شده است.

## روش پژوهش

مقاله فوق، به لحاظ ماهیت، پژوهشی نظری با رویکرد کیفی است و ویژگی‌های یک پژوهش تاریخی را داراست؛ به همین سبب از روش تحقیق تاریخی-تفسیری و همچنین توصیفی-تحلیلی به‌صورت آمیخته استفاده شده است.

این پژوهش در گام نخست با بهره‌گیری از روش تاریخی-تفسیری به بررسی جنبه‌های تاریخی و روابط فی‌مابین دو کشور ایران و آلمان می‌پردازد و در گام

هم‌زمان با به‌قدرت‌رسیدن «حزب نازی»<sup>۱</sup> در آلمان، حکومت ایران مصرا نه خواستار استقلال سیاسی و توسعه اقتصادی در کشور بود و پیش‌درآمد این امر انجام اصلاحات و گذار از ساختارهای رایج و سنتی کشور بود. رضاشاه نیز تلاش می‌کرد در این زمینه از یاری کشوری که با حکومت وی همسو بود بهره ببرد. آغاز جرقه‌های این بینش را می‌توان در طرح پرسش عباس میرزا از یک فرانسوی دانست: «آن چه قدرتی است که شما را تا این اندازه از ما برتر ساخته است؟ دلایل پیشرفت شما و ضعف ما کدام است؟ ای بیگانه به من بگو چه باید بکنم تا جان تازه‌ای به کالبد ایرانیان بدمم؟» این پرسش بدین سبب کلیدی است که سرنوشت آتی ایران را رقم زده است. بر این اساس، به تدریج ایده توسعه، یعنی رفع عقب‌ماندگی‌های اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی، با مفهوم تجدد گره خورد و این مفهوم نیز به نوبه خود با گونه‌ای فرنگی‌مآبی هم‌پوشانی یافت. در این راه آلمانی‌ها، با اذعان به ریشه‌های مشترک با کشور ایران، بیش از سایر کشورها از خود آمادگی نشان دادند و به تدریج در ایران به‌قدرت‌رسیدن هیتلر مورد استقبال قرار گرفت. از سوی دیگر، حکومت پهلوی، با درک دولت‌محور متأثر از انقلاب مشروطه، درصدد ایجاد یک دولت نیرومند با یک ارتش کارآمد بود تا بتواند عقب‌ماندگی ایران را در سایر زمینه‌ها جبران کند؛ از این رو نیازمند ایجاد زیرساخت‌ها و یا به بیان واضح‌تر بناهایی بود تا در گام نخست، رؤیای تشکیل دولتی قدرتمند را محقق سازد و در گام بعد، شکوه و اعتبار را از طریق بناهای عظیم به ارمغان بیاورد. لذا با عمیق‌شدن روابط بین دو کشور و احساس نیاز به ایجاد بناهای دولتی و اداری برای تحقق دولت مقتدر، متخصصان، مهندسان و شرکت‌های ساختمانی آلمانی یک‌به‌یک به استخدام دولت ایران درآمدند. البته لازم به ذکر است اگرچه در دوران قاجار از کمک آلمان‌ها برای آموزش در قسمت‌های مختلف، خصوصاً در ارتش و برپایی قورخانه (ساختمان نظامی)، استفاده می‌شد، اما اثربخشی و تأثیرگذاری آن اقدامات هیچ‌گاه با دوران پهلوی قابل مقایسه نیست. از این ایام به بعد ورود هیئت‌های آلمانی به ایران به طرز چشم‌گیری افزایش پیدا کرد تا در جهت تداوم پرسش تاریخی عباس میرزا ایران را یاری دهند. یکی از نخستین گروه‌های آلمانی که به خاک ایران وارد شدند، هیئت باستان‌شناسان آلمانی به ریاست «فردریش زاره»<sup>۲</sup> باستان‌شناس شهیر آلمانی بود که

جدول ۱. پیشینه پژوهش. مأخذ: نگارندگان.

ردیف	نوع منبع	عنوان پژوهش	نویسنده و سال تألیف	موارد مطرح شده
۱	کتاب	غرب و شوروی در ایران، سی سال رقابت	لنجافسکی (۱۳۵۱)	این کتاب وقایع تاریخی را از ابتدای جنگ جهانی اول تا پایان جنگ جهانی دوم در ایران بررسی می‌کند و به زوایای گوناگون نقش آلمان‌ها در این فرآیند می‌پردازد.
۲	کتاب	معماری ایران در عصر پهلوی	رجبی (۱۳۵۵)	این کتاب معماری این دوره را به سه بخش معماری دولتی، معماری دولتمندان و معماری بی‌دولتان تقسیم کرده است. در این کتاب، معمار بنای بانک ملی هاینریش آلمانی معرفی شده است.
۳	کتاب	تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران (سه جلد)	محبوبی اردکانی (۱۳۷۰)	موضوع این مجموعه، تاریخ ورود گسترش مظاهر تمدن جدید اروپا به ایران است و در آن از حضور گسترده آلمان‌ها در قسمت‌های مختلف اعم از راه‌آهن، تأسیسات شهری و ساختمان‌سازی صحبت شده است.
۴	مقاله	مدرنیته و رهاوردهای آن در معماری و شهرسازی ایران	صارمی (۱۳۷۴)	این پژوهش معماری و شهرسازی دوران رضاشاهی را تحت تأثیر معماری پیش از مدرن معماری اروپا می‌داند.
۵	مقاله	نگاهی کوتاه به شیوه‌ها و گرایش‌های معماری در تهران	پاکدامن (۱۳۷۶)	براساس این پژوهش، ارتباط نزدیک ایران با آلمان در دوره رضاشاه و بحث داغ برتری نژاد آریایی، فعالیت گروه‌های آلمانی در ایران آن زمان و همچنین بازگشت فارغ‌التحصیلان ایرانی از آن کشور، باعث شد که بسیاری از ساختمان‌های دولتی ایران به شیوه معماری آلمان ساخته شوند.
۶	کتاب	معماری دوره پهلوی اول (فصل هشتم: معماران دوره پهلوی اول)	کیانی (۱۳۸۳)	این کتاب به نقش معماران خارجی از جمله معماران آلمانی نظیر هاینریش، طراح بانک ملی ایران در خیابان فردوسی، موزر، همکار در ساخت دانشگاه تهران، و شولتز اشاره می‌کند.
۷	کتاب	- انسان‌شناسی شهری؛ - گوی بلور، زهدان سنگی؛ فاشیسم و معماری	فکوهی (۱۳۹۶)؛ (۱۳۸۳)	این کتاب معماری نازی را در سه بخش اساسی شامل بناهای دولتی با سبک کلاسیک، خانه‌ها و معماری مسکونی با سبکی خلقی و عامه‌پسند، و بناهای صنعتی با عملکردگرایی تعریف می‌کند.
۸	مقاله	باستان‌گرایی یا شیوه ملی (مقایسه با نئوکلاسیک اروپا)	داعی‌پور (۱۳۸۶)	در قسمتی از این مقاله به نقش مهندسان آلمانی به لحاظ اقتدارگرایی و سلطه‌طلبی حکومت و معماری آلمان در زمان نازی و درک صحیح ایشان از باستان‌گرایی مورد نظر حکومت ایران و موفقیت آن‌ها در ساخت بناهای سنگین و حجیم در ایران اشاره می‌شود.
۹	کتاب	تاریخ ایران مدرن	آبراهامیان (۱۳۸۹)	در این کتاب به صورت محدود به نقش آلمان در احداث و راه‌اندازی برخی از صنایع اشاره شده است.
۱۰	کتاب	معماری معاصر ایران برآمدن رضاشاه و شکل‌گیری ایران نوین	بانی مسعود (۱۳۸۹)	در این کتاب اشاره می‌شود که نئوکلاسیک سبک محبوب دیکتاتورهاست. همچنین سه عامل عظمت‌گرایی، پایداری و سرعت ساخت بنا از مؤلفه‌های معماری نازی، و حقارت فرد در برابر عظمت ایدئولوژی هدف این نوع معماری شمرده می‌شود.
۱۱	مقاله	نقش صنایع آلمانی در نوسازی صنایع ایران در دوره رضاشاه پهلوی	وشمه؛ ترابی فارسانی و جدیدی (۱۳۹۵)	براساس یافته‌های این پژوهش، در دوره پهلوی اول صنایع گوناگون و بسیاری دیگر از کارخانه‌های بزرگ تأسیس شد و در کنار آن مدارس فنی با تدریس مدرسین آلمانی شروع به کار کردند که وظیفه آموزش نیروهای فنی و انتقال تکنولوژی فنی را برعهده داشتند.
۱۲	مقاله	روابط ایران و آلمان در دوران حکومت نازی: ۱۹۳۳-۱۹۴۱ م، ۱۳۱۲/م-۱۳۲۰ ش.	جنکینز (۱۳۹۲) (ترجمه حسین احمدزاده)	پژوهش مذکور به مسائل سیاسی و اقتصادی و روابط فی‌مابین دو کشور ایران و آلمان در بین سال‌های زمامداری هیتلر در آلمان و رضاشاه در ایران اشاره دارد.
۱۳	مقاله	نقش مهندسان آلمانی در معماری معاصر ایران (با تأکید بر دوره پهلوی اول بین سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰)	میرزاحسینی؛ سلطان‌زاده و البرزی (۱۳۹۸)	براساس یافته‌های این پژوهش تأثیر مهندسان آلمانی بر معماری ایران را می‌توان در سه بخش دسته‌بندی کرد: ۱. افزایش کیفیت ساخت و تحول در روند معماری سنتی ایران از طریق به‌کارگیری مصالح نوین؛ ۲. زمینه طراحی عملکردهای جدید؛ و ۳. بخش زیبایی‌شناسی و نمادپردازی.
۱۴	مقاله	تبیین الگوهای نما در بناهای ساخته‌شده توسط معماران آلمانی در ایران (دوره پهلوی اول)	میرزاحسینی و سلطان‌زاده (۱۳۹۷)	برمبنای این پژوهش آلمان‌ها از دو طریق بر جنبه‌های کالبدی و پوسته خارجی معماری در این دوران اثرگذار بوده‌اند؛ نخست با استفاده از ظرفیت‌های معماری آلمان به‌واسطه تجربه زیسته و انتقال آن به ایران، و دوم، با بهره‌بردن از ویژگی‌های معماری پیش از اسلام و پس از اسلام.

برای گسترش نفوذ سیاسی و فرهنگی در ایران ارزش فراوانی قائل بود، این برنامه با علاقه‌مندی فراوان در سال‌های بعد از ۱۳۱۳ دنبال می‌شد (لنچافسکی، ۱۳۵۱، ۱۹۵). از روی کارآمدن هیتلر تا اشغال ایران در شهریور ۱۳۲۰، نفوذ آلمان در ایران کمتر به مانعی سخت برخورد کرده بود. سرمایه‌های بانکی و مؤسسات مالی آن کشور شریان‌های اقتصادی ایران را، به جز نفت، در اختیار گرفته بودند و در عرصه‌های صنعتی، ارتباطات، معماری و شهرسازی، خدمات و تسلیحات نقش مهمی ایفا می‌کردند (شوکت، ۱۳۹۲، ۱۰۲). در نتیجه گسترش این روابط، صدها مشاور، کارشناس و متخصص آلمانی به ایران آمدند، همچنین شرکت‌های صنعتی و ساختمانی برتر آلمان از جمله «آی جی فاربن»<sup>۲</sup>، «فروشتال»<sup>۳</sup>، «کروپ»<sup>۴</sup>، «آگ»<sup>۵</sup>، «زیمنس»<sup>۶</sup>، «هوختیف»<sup>۷</sup>، «جولیوس برگر»<sup>۸</sup>، «فیلیپ هولزمان ای.گ.»<sup>۹</sup> به دنبال انجام طرح‌ها و پروژه‌هایی در ایران بودند (جنکینز، ۱۳۹۲، ۶۷). به کارگرفتن تسهیلات تکنولوژیک و فنون ساختمانی پیشرفته غرب برای اجرای سریع برنامه‌های نوین و تربیت کادر عمرانی جدید باعث شد که ایران به صورت یک آزمایشگاه وسیع و متنوع ساختمانی درآید (مقتدر، ۱۳۷۲، ۲۶۶). از این رو به تدریج برخی عناصر و خصوصیات معماری ایرانی به تقلید از معماری غرب دگرگون شد. این تحول بنا بر خواست حکومت و اعیان و رجال در طراحی و احداث بناهای دولتی و اداری تجلی یافت. رشد و گسترش فعالیت‌های سیاسی-حکومتی و درک دولت‌محور در عصر پهلوی سبب پیدایش عملکردهای جدید با ساختاری کاملاً متفاوت با گذشته شد که از جمله آن ظهور عملکردهای دولتی-اداری و خدماتی بود. ساختمان‌های دولتی از موضوعات مورد علاقه رضاشاه بود. دوره سلطنت وی را ساختمان‌های با عظمتی که در تهران و پاره‌ای از نقاط ایران برپا شده است مشخص می‌کند، بیشتر این ساختمان‌ها از طرف معماران آلمانی برپا شده بود (لنچافسکی، ۱۳۵۱، ۱۹۱). در آلمان نیز ساختمان‌ها و بناهای دولتی-اداری در کلیت خود براساس گرایش به معماری نئوکلاسیک<sup>۱۱</sup> ساخته می‌شدند (فکوهی، ۱۳۹۶، ۴۷۵). این روند در ایران نیز از سوی معماران آلمانی ادامه پیدا کرد و سه حوزه عملکردی، کالبدی و نمادپردازی را تحت تأثیر قرار داد. تصویر ۱ مراحل ذکر شده در متن را به طور خلاصه به نمایش می‌گذارد.

• معماری نئوکلاسیک آلمان (معماری نازی) چگونگی گرایش به سبک نئوکلاسیک در معماری در

دوم با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به موضوع معماری خواهد پرداخت. جامعه آماری در این مقاله دو گروه را دربر می‌گیرد: گروه نخست شامل بناهای نئوکلاسیک آلمان (هفت بنای دولتی) که از طریق تجزیه و تحلیل محتوا به استخراج الگوها و پارامترهای معماری نئوکلاسیک آلمانی از این بناها پرداخته می‌شود؛ و گروه دوم شامل هفت بنای دولتی ساخته شده در ایران توسط آلمان‌ها در دوره پهلوی اول است. در پایان، الگوهای استخراجی گرایش نئوکلاسیک در بناهای دولتی ایران (جامعه آماری دوم) مورد ارزیابی قرار خواهند گرفت. الگوها و پارامترهای استخراج شده ذیل سه حوزه اصلی شامل عملکردی (شامل پلان و روابط فضایی)، کالبدی (شامل فرم و حجم) و نمادین (شامل تزئینات و نمادها) معرفی می‌شوند. این تقسیم‌بندی به منظور بررسی جنبه‌های مختلف معماری دولتی و وجوه نامشهود آن صورت پذیرفته است تا از این طریق میزان نفوذ و تأثیر معماری آلمان بر معماری ایران آشکار شود.

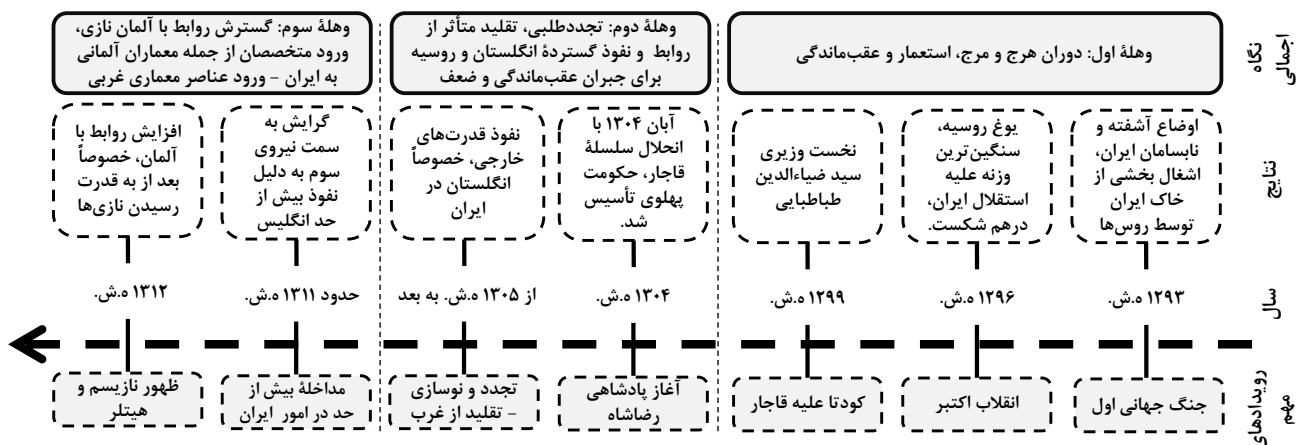
### مبانی نظری

هرج و مرج ناشی از جنگ جهانی اول و پیامدهای منفی آن در ایران موجب رشد گرایشی برای تحول شد که بر اثر کوشش برای ساختن ارتش جدید، ایجاد تحول در نظام آموزشی، پیشرفت در ساخت خطوط ارتباطی کشور، برقراری مناسباتی تازه در نظام بانکی و تجارت خارجی شتابی تند به خود گرفت. وجه بارز دیگر کوششی بود که هدف اقدامات خود را کاهش نفوذ استعمار کهن بریتانیا و رژیم نوخاسته بلشویکی روس در ایران قرار داده بود. همه این‌ها زمینه رشد گرایش دیگری بودند که رمز چیرگی بر عقب‌ماندگی و تحقق سازندگی را در سیاست‌های آمرانه رهبری مقتدر می‌جست؛ و هیتلر نمونه بارز چنان پیشوا و رهبری شمرده می‌شد (شوکت، ۱۳۹۲، ۱۰۵). ظرف چند سال آلمان به بزرگ‌ترین قدرت اروپا تبدیل شده بود و سیاست سازش انگلیس با هیتلر جایگاه آلمان را در چشم مردم شرق بالا برده بود. ترکیبی از حقیقت و افسانه درباره امپریالیسم انگلیس و روس باعث شده بود که ایرانیان آلمان را پشتیبان و منجی بالقوه خود تلقی کنند. به علاوه، شاه و نخبگان ایران محور مسحور تبلیغات آلمان درباره برتری نژاد آریایی شده بودند که خود را شاخه‌ای از آن می‌دانستند. این عوامل باعث نزدیکی روابط بین‌المللی ایران و آلمان شد (کاتوزیان، ۱۳۹۲، ۲۵۱). از طرفی آلمان نازی

دهه‌های ۱۹۳۰ م. و ۱۹۴۰ م. به پیشینه‌ها و تاریخ ملی هر کشور، و ریشه‌های متفاوت اجتماعی، سیاسی و نظری آن کشور بستگی داشت؛ با وجود این می‌توان یک وجه مشترک برای انواع مختلف این گرایش تعیین کرد، و وظیفهٔ نئوکلاسیک‌گرایی ارائهٔ یک بیان ویژه برای اشکال موجود حکومت‌ها، به قصد قانونی جلوه‌دادن، و نیز تحکیم و تقویت آن‌ها بود (مانیاگو لامپونینی، ۱۳۹۰، ۱۷۳). در آلمان هم هیتلر امیدوار بود، علاوه بر استفاده از ابزار سیاسی و نظامی، از طریق معماری نیز به این رؤیا جامهٔ واقعیت ببوشاند (Krier, 2013, 183). بخش اساسی معماری هیتلری در بناهایی تبلور می‌یافت که باید دولت را نمایندگی می‌کردند و تجسمی مادی و فضایی از قدرت فیزیکی و روحی آن به مردم می‌نمایاندند (فکوهی، ۱۳۹۶، ۴۷۶).

هدف از احداث این ساختمان‌ها، که توسط معماران شخصی هیتلر طراحی شده بودند و خود او به‌دقت طرح‌های آن‌ها را زیر نظر داشت، نمایاندن «عظمت ملی» بود. آن‌ها در سبک نئوکلاسیک مدرن‌شده‌ای اجرا می‌شدند که با آرزوی هیتلر در جهت به‌روزر کردن «روح یونانی» هم‌راستا بود (Lane, 1985, 191). هیتلر تنها روش برای رسیدن به عظمت و شکوه را در تقلید از یونانیان می‌دانست، عباراتی که نظیر آن به‌کرات در کلام و گفتار وی در اغلب رویدادها شنیده شده است (Spotts, 2002, 20). هیتلر همچنین، متأثر از آرای «گاتفرید سمپر»<sup>۱۲</sup>، بر این عقیده استوار بود که بناهای شکوهمند و یادمان‌های معمارانه نقش مهمی در سلطه و کنترل بر توده ایفا می‌کنند و از این رو می‌توانند به ابزار مهمی در دستان قدرت حاکم برای تثبیت جایگاه بالادستی تبدیل شوند (Taylor, 2002, 20).

هدف از احداث این ساختمان‌ها، که توسط معماران شخصی هیتلر طراحی شده بودند و خود او به‌دقت طرح‌های آن‌ها را زیر نظر داشت، نمایاندن «عظمت ملی» بود. آن‌ها در سبک نئوکلاسیک مدرن‌شده‌ای اجرا می‌شدند که با آرزوی هیتلر در جهت به‌روزر کردن «روح یونانی» هم‌راستا بود (Lane, 1985, 191). هیتلر تنها روش برای رسیدن به عظمت و شکوه را در تقلید از یونانیان می‌دانست، عباراتی که نظیر آن به‌کرات در کلام و گفتار وی در اغلب رویدادها شنیده شده است (Spotts, 2002, 20). هیتلر همچنین، متأثر از آرای «گاتفرید سمپر»<sup>۱۲</sup>، بر این عقیده استوار بود که بناهای شکوهمند و یادمان‌های معمارانه نقش مهمی در سلطه و کنترل بر توده ایفا می‌کنند و از این رو می‌توانند به ابزار مهمی در دستان قدرت حاکم برای تثبیت جایگاه بالادستی تبدیل شوند (Taylor, 2002, 20).



تصویر ۱. روند گسترش روابط ایران و آلمان و نحوه ورود عناصر معماری غربی به ایران. مأخذ: نگارندگان.

معماری نئوکلاسیک را در سه سطح کالبدی، عملکردی و نمادین (نمادپردازانه) استخراج کند. با معرفی مهم‌ترین بناهای ساخته‌شده تحت تأثیر معماری نئوکلاسیک در آلمان عصر نازی و بیان

و دوام هزاران ساله معماری یونانی را الگویی آرمانی می‌پنداشت. **جدول ۲** به تحلیل و بررسی بناهای ساخته‌شده توسط شاخص‌ترین معماران حکومت نازی با گرایش نئوکلاسیک می‌پردازد تا ویژگی‌ها و شاخصه‌های

جدول ۲. شاخص‌ترین بناهای معماری نئوکلاسیک در آلمان. مأخذ: نگارندگان.

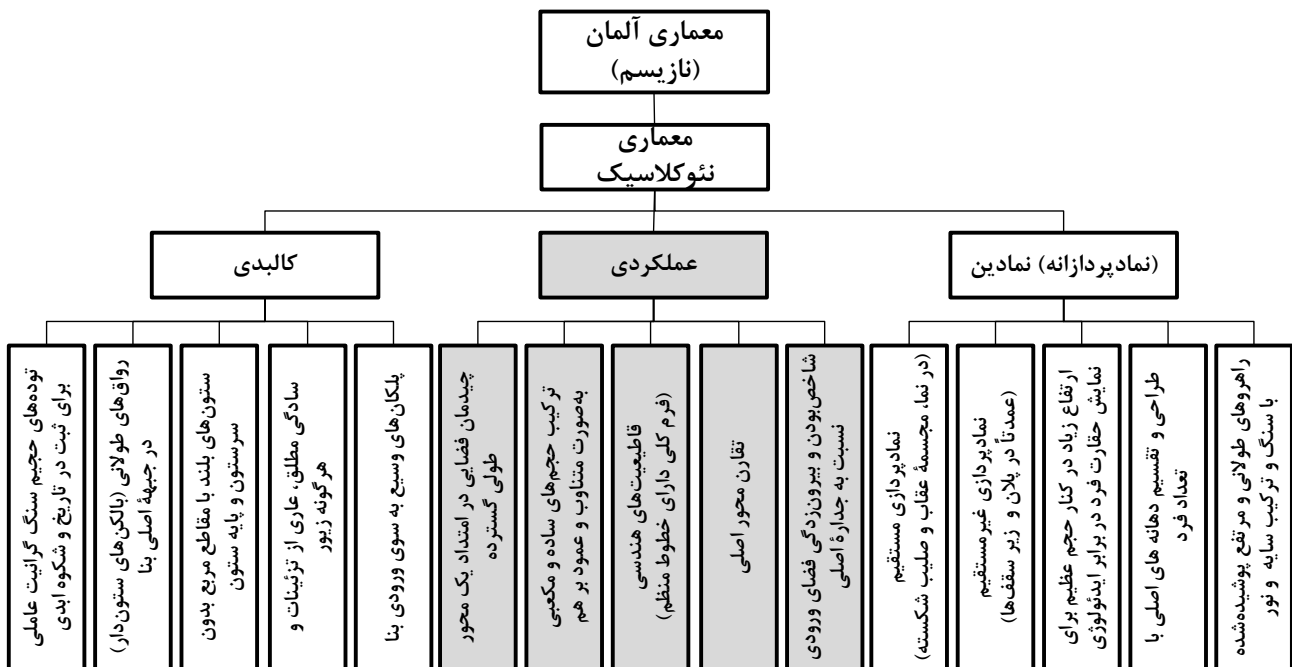
شاخصه‌ها	پلان	تصویر	سال ساخت	معمار	نام بنا
کشیدگی پلان، بیرون‌زدگی ورودی، راهروی ستون‌دار در قسمت اصلی نما، تأکید بر ارتفاع، سادگی و تقلیل تزئینات، پنجره‌های کشیده، تقارن در پلان و نما، احجام مکعبی، بنای تمام سنگی، پلکان کشیده و سرتاسری.			۱۹۳۳-۳۷	پاول لودویگ تروست	خانه هنر آلمان House of German Art (Munich)
پلان و نمای متقارن، کشیدگی افقی در پلان، ردیف ستون‌دار، شاخص بودن ورودی، نمادپردازی مستقیم و غیرمستقیم (شکل عقاب و صلیب شکسته) در زیر سقف و نمای اصلی، سادگی و عاری بودن از تزئین، استفاده از سنگ به عنوان عنصر اصلی، پلکان کشیده.			۱۹۳۶	آلبرت اشپیر	جایگاه زیپلین Zeppelinfeld
کشیدگی پلان، ردیف ستون‌دار، پنجره‌های کشیده و تأکید بر ارتفاع، سنگ به عنوان عنصر اصلی در بنا، سادگی و عاری بودن از تزئین، بیرون‌زدگی زیر سقف دورتادور بنا، ستون‌های بلند با مقاطع مربع بدون سرستون و پایه ستون.			۱۹۳۵-۳۷	ریچارد ارمیش	مرکز نمایشگاه (برلین) Messe Berlin (Berlin) Messegelände
تنظیم فضاها در طول یک محور با گسترش در امتداد طولی، راهروهای کشیده که در انتهای آن یک سرسرا به طول ۱۴۵ متر منتهی به اتاق هیتلر است، استفاده از قطعه سنگ‌های حجیم.			۱۹۳۸-۳۹	آلبرت اشپیر	ساختمان صدارت رایش New Reich Chancellery (Berlin)
استفاده از نمادپردازی غیرمستقیم در پلان (عقاب با بال‌های گشوده)، راهروهای کشیده و طولانی، برجستگی ورودی، طاق سنگین دورتادور بنا، تقارن در نما و پلان، سازه تنومند در کنار استفاده گسترده از سنگ.			۱۹۳۹	ارنست ساگیل	فرودگاه تمپل‌هوف، برلین Tempelhof Airport (Berlin)

و عقاب به صورت مستقیم و غیرمستقیم در بناهای این عصر متبلور است (تصویر ۴).

### یافته‌های پژوهش

با رجوع به منابع موجود درباره معماری دوره پهلوی اول، بناهای متعددی که توسط آلمان‌ها ساخته شده بود بررسی و از آن میان هفت بنای دولتی، که تحت تأثیر معماری نئوکلاسیک آلمان ساخته شده بودند، انتخاب شدند (جدول ۳). در این عصر بسیاری از معماران و مهندسان آلمانی در قالب شرکت‌های ساختمانی وارد ایران شدند، اما در این بین کارشناسانی نیز بودند که بیشتر در طرح‌های معماری، ساختمان‌سازی و راه‌سازی و غیره در ایران کار

مؤلفه‌های اساسی هر یک از آن‌ها در جدول ۲، می‌توان الگوها و پارامترهای معماری نئوکلاسیک آلمان را در سه سطح کالبدی، عملکردی و نمادین طبقه‌بندی کرد که این طبقه‌بندی متعاقباً در تصویر ۲ بیان شده است. لازم به ذکر است ویژگی‌هایی که به صورت عام در تمام بناهای ساخته شده تحت تأثیر معماری نئوکلاسیک در آلمان مشاهده می‌شود، تأکید بر کشیدگی در تالارها، اتاق‌ها و راهروها به همراه ارتفاع زیاد و پوششی از موزاییک و تأکید بر فرم‌های افقی (مستطیلی) در القای مفهوم بالا و پایین (پیشوا و توده) است (تصویر ۳). همچنین نمادگرایی معماری نئوکلاسیک آلمان با تأکید بر عناصر و نمادهای حزب نازی همچون صلیب شکسته



تصویر ۲. شاخصه‌های معماری نئوکلاسیک آلمان (نازیسم). مأخذ: نگارندگان.


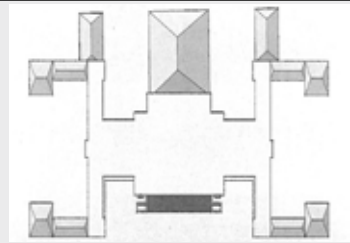

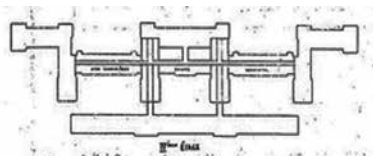

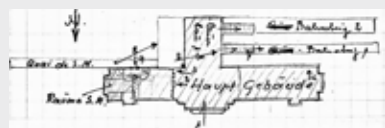



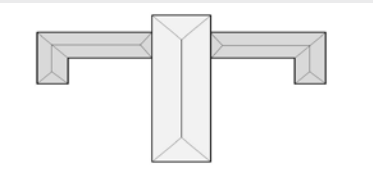

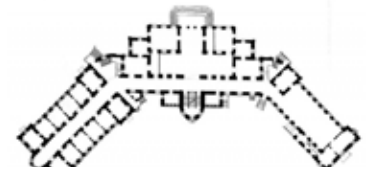

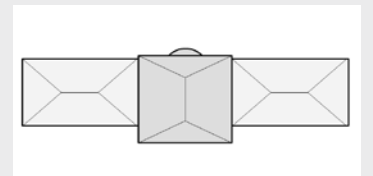


تصویر ۴. نمادپردازی با صلیب شکسته زیر سقف جایگاه زیلین. مأخذ: Spotts, 2002, 34.



تصویر ۳. مرکز نشست‌های هیتلر، بنای صدارت رایش. مأخذ: Spotts, 2002, 33.

جدول ۳. شاخص‌ترین بناهای ساخته‌شده در ایران توسط معماران آلمان نازی. مأخذ: نگارندگان.

نام بنا	معمار / مجری	سال ساخت	تصویر	پلان
کاخ دادگستری	طراح: معماران آلمانی در قالب شرکت ساختمانی اشکودا مجری: شرکت ساختمانی اشکودا	۱۳۱۶-۱۳۲۰		
بیمارستان دولتی تهران (امام خمینی)	طراح: ارنست کوپ مجری: شرکت ساختمانی فیلیپ هولزمان	۱۳۱۸-۱۳۲۰		
ایستگاه راه آهن تهران	طراح و مجری: شرکت ساختمانی فیلیپ هولزمان	۱۳۱۵		
سفارت آلمان در تهران	طراح و مجری: شرکت ساختمانی فیلیپ هولزمان	۱۳۲۰		
دبیرستان دولتی شاهپور	طراح: شولتس	۱۳۱۴		
شهرداری تبریز	طراح: معماران آلمانی	۱۳۱۴-۱۳۱۸		
ایستگاه رادیویی تهران	طراح: پل آبکار مجری: شرکت ساختمانی هوختیف	۱۳۱۹		



برجسته‌تر از اضلاع دیگر است که در واقع نقش‌های مکرر و به هم پیوسته صلیب شکسته نازی را نشان می‌دهند (تصویر ۷). در مقابل این بنا، مجسمه‌ای از رضاشاه سوار بر اسب با شغل دیده می‌شد که بعدها تخریب شد. این مجسمه نیز توسط آلمان‌ها ساخته شد که دست راست را به نشان سلام هیتلری بالا برده بود (مجلسی، ۱۳۸۹).

بیمارستان تهران (امام خمینی) پروژه دیگری است که در سال ۱۳۲۰ با طراحی و نظارت «ارنست کوپ» معمار شرکت ساختمانی فیلیپ هولزمان و اجرای این بنا توسط شرکت مذکور به اتمام رسید. از دیگر کارهای این شرکت ساختمانی در ایران سفارت آلمان در خیابان فردوسی است که در سال ۱۳۱۹ ساخته شده است (Pohl, 1999, 189).

بررسی حضور متخصصان و گسترش روابط ایران و آلمان بدون اینکه سخنی از نقش چکسلواکی به میان بیاوریم کامل نخواهد بود، به خصوص نقش شرکت‌های «اشکودا» در این میان بسیار پراهمیت است. سقوط حکومت چکسلواکی و یکی شدن آن با آلمان نازی، شرکت‌های ساختمانی اشکودا را به طور کلی در شمار کارخانه‌های آلمانی درآورد (لنچافسکی، ۱۳۵۱، ۱۹۲). کاخ دادگستری از جمله بناهایی است که توسط شرکت ساختمانی اشکودا و مهندسان آلمانی در تهران ساخته شده است؛ اگرچه به عقیده بسیاری طرح اولیه این بنا توسط «گابریل گورکیان» ترسیم شده است. چنانکه «الیزابت ویتو» نویسنده کتاب «گابریل گورکیان»

می‌کردند و اساساً پیش از به قدرت رسیدن قوای نازی در آلمان استخدام شده و به ایران آمده بودند. شماری کارشناس و مهندس یهودی آلمانی هم بودند که پس از دست یافتن حزب نازی به قدرت در ۱۹۳۳ م. و شروع جنگ در ۱۹۳۹ م. با شرایط ویژه‌ای روبرو شدند (پیرنظر، ۱۳۹۲، ۹۱). «شولتس» معمار آلمانی تبار جزو این گروه به حساب می‌آید. وی در سال ۱۳۱۴ ش. اقدام به طراحی و اجرای ساختمان مدرسه شاهپور در شهر رشت کرد. مهم‌ترین شاخصه این بنا طرح صلیب شکسته در پلان است که به وضوح مشهود است (نیکویه، ۱۳۸۷، ۲۹۶). از این رو کنکاش پیرامون تأثیر معماری نازی بر معماری ایران جنبه‌های گوناگونی را دربر می‌گیرد. حضور معماران در قالب شرکت‌های بزرگ ساختمانی یکی دیگر از جنبه‌هایی است که کمتر به آن پرداخته شده است. اولین ساختمان احداث شده با بتن مسلح در ایران ایستگاه راه‌آهن تهران است که توسط شرکت ساختمانی فیلیپ هولزمان طراحی و اجرا شده است. مصالح به کاررفته برای این ساختمان سابقه زیادی در ایران نداشت؛ بتن مسلح از پی تا سقف را پوشش می‌داد، پنجره‌ها تماماً از جنس برنزی و آهنی ساخته شده بودند و نمای اصلی این مجموعه را سنگ تراورتن سفید تشکیل می‌داد، همچنین فضاهای داخلی نیز کاملاً با سنگ پوشانیده شده بود (Joggerst & Heidari, 2017, 8) (تصاویر ۵ و ۶). سقف سالن ورودی این بنا با رنگ زمینه آبی و مربع‌های بزرگ سفید مزین شده است. با کمی ملاحظه می‌توان دریافت برخی از اضلاع این مربع‌ها



تصویر ۵ (راست). راهروهای ایستگاه راه‌آهن. مأخذ: Pohl, 1999, 101.  
تصویر ۶ (وسط). لابی ایستگاه راه‌آهن (پوشش سنگ از کف تا سقف و کشیدگی فضاها). مأخذ: Pohl, 1999, 101.  
تصویر ۷ (چپ). سقف ایستگاه راه‌آهن تهران. (نمادپردازی با صلیب شکسته). مأخذ: Pohl, 1999, 101.

قرار گرفت (هاشمی، ۱۳۸۹، ۷۴). هفت بنای مذکور تنها نمونه‌هایی از دو دهه فعالیت پرشمار آلمانی‌ها در عرصه معماری عصر پهلوی هستند.

### تحلیل یافته‌ها

با انتخاب هفت بنای دولتی ساخته‌شده توسط متخصصان آلمانی در ایران و معرفی آن‌ها در **جدول ۳**، اکنون در **جدول ۴** به تحلیل و بررسی شاخصه‌های معماری نئوکلاسیک آلمان در بناهای دولتی عصر پهلوی پرداخته خواهد شد. سه حوزه عملکردی، کالبدی و نمادین به همراه شاخصه‌های هر یک از آن‌ها، که پیش‌تر توضیح داده شد، مبنای تحلیل یافته‌های این پژوهش هستند.

در **جدول ۴** علامت «\*» نشان‌دهنده وجود هر یک از شاخصه‌ها در بنا است و علامت «-» نشان از عدم وجود هر شاخصه دارد. همان‌طور که در **تصویر ۲**، سه مؤلفه عملکردی، کالبدی و نمادین با شش شاخصه معرفی شدند، در این قسمت به تحلیل و ارزیابی آن‌ها پرداخته خواهد شد. در میزان تأثیرپذیری بناهای دولتی ایران در عصر پهلوی مطابق با معماری نئوکلاسیک آلمان، بیشترین میزان تأثیرپذیری از این معماری در بخش عملکردی مشاهده می‌شود، سپس در بخش کالبدی و در نهایت در بخش نمادین که به ترتیب در رده‌های بعدی و با فاصله اندک نسبت به هم قرار می‌گیرند.

مطابق **جدول ۴** چیدمان فضایی در امتداد یک محور طولی گسترده، تقارن محور اصلی در کنار شاخص بودن، و بیرون زدگی فضای ورودی نسبت به جداره اصلی را می‌توان از پرکاربردترین شاخصه‌های بخش عملکردی برشمرد. سادگی مطلق و عاری بودن از تزئینات، شاخصه ثابت و پراهمیت بخش کالبدی است. در نهایت، در بخش نمادین شاخصه طراحی و تقسیم دهانه‌های اصلی با تعداد فرد در کنار شاخصه دیگری همچون راهروهای طولانی و مرتفع پوشیده‌شده با سنگ، و ترکیب سایه و نور در آن‌ها از مؤلفه‌های مهم در این حوزه هستند.

در مجموع ایستگاه راه‌آهن تهران نسبت به بناهای دیگر بیشترین تأثیرپذیری را از مؤلفه‌ها و شاخصه‌های معماری نئوکلاسیک آلمان داشته است و سفارت آلمان در تهران کمترین میزان تأثیرپذیری را در میان بناهای منتخب داراست.

یکی از اثرات جنبی برنامه احداث ساختمان‌های دولتی استفاده گسترده از مصالح ساختمانی‌ای بود که استفاده از آن‌ها تا آن زمان در ایران رواج چندانی نداشت و در این دوران از غرب وارد ایران شدند. مصالح نوینی

معتقد است معماران آلمانی نقشه گورکیان را بعداً به طور کامل اجرا کردند و به جز حالت پلکان ورودی تغییر دیگری در آن ندادند؛ اما چنانچه این بنا را با طرح گورکیان مقایسه کنیم، تفاوت‌های بیشتری مشاهده می‌شود. طرح گورکیان یک طرح ساده، بلوک‌وار و یک مجموعه بسته است، در حالی که بنای موجود طرحی یادمانی دارد. به جای جزء میانی ساده گورکیان، در بنای موجود، جزء میانی، پله‌وار، هم به سمت شمال و هم به سمت جنوب پیشروی دارد. فاصله بین دو ضلع جزء کناری بیشتر و قسمت‌هایی از آن باریک‌تر شده است. این اضلاع برخلاف طرح گورکیان با سقفی شیروانی مسقف شده‌اند. تراسی را که گورکیان طراحی کرده بود در بنای ساخته‌شده نمی‌یابیم. همچنین راهروهای ارتباطی از طرح ساخته‌شده حذف شده‌اند و در نهایت پلکان اصلی ساختمان نیز تغییر کرده و از طول آن کاسته شده است (حکیم، ۱۳۸۰، ۸۴).

حضور گسترده معماران آلمانی در ایران و پروژه‌های بی‌شمار آن‌ها تا جایی پیش رفت که «فریتز هوگر» معمار معروف آلمانی که برای طراحی تالار بورس مبادلات اوراق بهادار به تهران دعوت شده بود، معماری بناهای دولتی در تهران را متأثر از معماری نازی قلمداد کرد (جنکینز، ۱۳۹۲، ۸۵).

یکی از برجسته‌ترین کارهای عمرانی این دوره، احداث «برج ساعت» و عمارت شهرداری تبریز است. عملیات اجرایی این پروژه که نقشه آن توسط مهندسان آلمانی تهیه شده بود، در سال ۱۳۱۴ (۱۹۳۵ م.) آغاز شد و چهار سال بعد به پایان رسید. بر روی لوح یادبودی که در کنار ورودی اصلی ساختمان مزبور در دیوار کار گذاشته شده است، نام ساختمان را «عقاب در حال پرواز» ذکر کرده‌اند. نقشه ساختمان از بالا، یادآور نقش عقاب به‌عنوان نماد حکومت آلمان دوره هیتلری و نشان‌دهنده خاستگاه معماری ویژه به‌کاررفته در این ساختمان نیز هست (صفا منش؛ رشتچیان و منادی زاده، ۱۳۷۶، ۴۷).

آخرین نمونه مورد بررسی، ایستگاه رادیویی تهران است که توسط شرکت ساختمانی و مهندسی هوختیف آلمان ساخته شد (سمیعی، ۱۳۷۵، ۶۰). پل آبکار در فروردین ۱۳۱۷ به استخدام شرکت ساختمانی هوختیف درآمد و ساختمان اولین ایستگاه رادیویی تهران را طراحی کرد که به نام «ساختمان بی‌سیم» مشهور است (شافعی؛ سروشپانی و دانیل، ۱۳۹۴، ۹۷). این شرکت در سال ۱۳۱۹ ساختمان ایستگاه رادیویی را به اتمام رساند و این بنا در همین سال مورد بهره‌برداری

جدول ۴. تحلیل و بررسی شاخصه‌های معماری نئوکلاسیک آلمان در بناهای دولتی ایران. مأخذ: نگارندگان.

نمادین (نمادپدازانه)	عملکردی	کالبدی
<p>نمادپردازی مستقیم (در نما، مجسمه عقاب و صلیب شکسته)</p> <p>نمادپردازی غیرمستقیم (عمدتاً در پلان و زیر سقف‌ها)</p> <p>ارتفاع زیاد در کنار حجم عظیم برای نمایش «حقارت فرد»</p> <p>طراحی و تقسیم دهانه‌های اصلی با تعداد فرد</p> <p>راهروهای طولانی و مرتفع پوشیده‌شده با سنگ و ترکیب سایه و نور</p>	<p>ترکیب حجم‌های ساده و مکعبی به صورت متناوب و عمود بر هم</p> <p>قاطعت‌های هندسی (فرم کلی دارای خطوط منظم)</p> <p>تقارن محور اصلی</p> <p>شاخص بودن و بیرون زدگی فضای ورودی نسبت به جدارۀ اصلی</p> <p>چیدمان فضایی در امتداد یک محور طولی گسترده</p>	<p>نوده‌های حجیم سنگ گرآینت عاملی برای ثبت در تاریخ و شکوه‌آبدی</p> <p>رواق‌های طولانی (بالکن‌های ستون‌دار) در جبهه اصلی بنا</p> <p>ستون‌های بلند با مقاطع مربع بدون سرستون و پایه ستون</p> <p>ساده‌گی مطلق، عاری بودن از تزئینات</p> <p>پلکان‌های وسیع به سوی ورودی بنا</p>
<p>کاخ دادگستری</p> <p>۱. استفاده از مصالح جدید مانند آهن، بتن و شیشه</p> <p>۲. بهره‌بردن از قابلیت تکنیک جدید در توسعه فضاهای گسترده و دهانه‌های وسیع</p>	<p>شیوۀ ساخت:</p> <p>۱. اجرای سازه بنا کاملاً به صورت بتن مسلح و با استفاده از روش‌های نوین</p> <p>۲. دقت در اجرا در کنار شیوه‌های جدید ساخت و اتصالات نوین</p>	<p>* * * * *</p>
<p>بیمارستان تهران (امام خمینی)</p> <p>۱. اولین بنای ساخته‌شده در ایران به صورت کاملاً بتنی</p> <p>۲. اتصالات، شیوۀ ساخت و استفاده از ماشین‌آلات برای تسریع در ساخت، برای اولین بار در ایران</p>	<p>شیوۀ ساخت:</p> <p>۱. اولین بنای ساخته‌شده در ایران به صورت کاملاً بتنی</p> <p>۲. اتصالات، شیوۀ ساخت و استفاده از ماشین‌آلات برای تسریع در ساخت، برای اولین بار در ایران</p>	<p>* * * * *</p>
<p>سفارت آلمان در تهران</p> <p>۱. ورود مصالح (شامل سیمان، میلگرد و آهن) با کشتی از آلمان برای ساخت بنا</p> <p>۲. تکنیک ساخت کاملاً مطابق با شیوه‌های جدید ساخت‌وساز در آن ایام</p>	<p>شیوۀ ساخت:</p> <p>۱. ورود مصالح (شامل سیمان، میلگرد و آهن) با کشتی از آلمان برای ساخت بنا</p> <p>۲. تکنیک ساخت کاملاً مطابق با شیوه‌های جدید ساخت‌وساز در آن ایام</p>	<p>* * * * *</p>
<p>دبیرستان شاهپور</p> <p>۱. ترکیب مصالح بنایی (آجر و خشت) و مصالح جدید (سیمان، میلگرد) در ساخت بنا</p> <p>۲. استفاده توأمان روش‌های مرسوم در ایران در حوزه ساخت و شیوه‌های جدید وارداتی از غرب</p>	<p>شیوۀ ساخت:</p> <p>۱. ترکیب مصالح بنایی (آجر و خشت) و مصالح جدید (سیمان، میلگرد) در ساخت بنا</p> <p>۲. استفاده توأمان روش‌های مرسوم در ایران در حوزه ساخت و شیوه‌های جدید وارداتی از غرب</p>	<p>* * * * *</p>
<p>شهرداری تبریز</p> <p>۱. اجرای سازه بنا کاملاً به صورت بتن مسلح و با استفاده از روش‌های نوین، و تنها در بخش‌های فرعی اجرا مطابق با شیوۀ مرسوم ساخت‌وساز در ایران</p>	<p>شیوۀ ساخت:</p> <p>۱. اجرای سازه بنا کاملاً به صورت بتن مسلح و با استفاده از روش‌های نوین، و تنها در بخش‌های فرعی اجرا مطابق با شیوۀ مرسوم ساخت‌وساز در ایران</p>	<p>* * * * *</p>
<p>ایستگاه رادیویی تهران</p> <p>۱. استفاده از مصالح جدید نظیر آهن، بتن و شیشه در سطح گسترده</p> <p>۲. تکنیک ساخت کاملاً مطابق با شیوه‌های جدید ساخت‌وساز در آلمان</p>	<p>شیوۀ ساخت:</p> <p>۱. استفاده از مصالح جدید نظیر آهن، بتن و شیشه در سطح گسترده</p> <p>۲. تکنیک ساخت کاملاً مطابق با شیوه‌های جدید ساخت‌وساز در آلمان</p>	<p>* * * * *</p>

توجه آلمان‌ها به تکنیک ساخت و استفاده از مصالح و شیوه‌های جدید در حوزهٔ احداث و ساخت بنا، در این مقطع زمانی در ایران، دستاوردی دیگر و درخور توجه برای معماری معاصر ایران است. تحت تأثیر تحولات علمی و تکنولوژیک، به‌خصوص پس از جنگ جهانی اول، معماری نیز در حیطهٔ ساخت و اجرا دچار دگرگونی شد و به‌واسطهٔ حضور آلمان‌ها در ایران، که خود در این زمینه پیشرو بودند، معماری ایران نیز گذار از شیوه‌های مرسوم ساخت و اجرا به شیوه‌های نوین را آغاز کرد. علاوه بر آن، به دلیل اعتقاد به جاودانگی که در عمر بی‌پایان سنگ نهفته بود، در ایران نیز استفاده از آن به‌طور گسترده شروع شد و تقریباً در تعداد زیادی از بناهای دولتی به‌عنوان عنصر اصلی در کالبد ساختمان تبلور می‌یافت.

آنچه از رهاورد معماران آلمانی، با عنوان معماری نئوکلاسیک، مطابق با ایدئولوژی نازی در ایران به چشم می‌خورد، تنها به جنبهٔ کلاسیک‌گرایی آن، به مفهوم متعارف این واژه (یعنی استفاده از عناصر معماری کلاسیک یا باستانی، نظیر ستون‌ها و دهانه‌های با تعداد فرد، اشکال خاص در و پنجره و در یک کلام ایجاد هماهنگی قابل نمایش میان اجزا یا حتی در جنبهٔ نئوکلاسیک‌گرایی آن، تمایل به نظم و انضباطی متأثر از دوران جدید و مدرن) محدود نمی‌شود، بلکه در یک هماهنگی و ترکیب میان اجزای کلاسیک و استفاده از عناصر، ویژگی‌ها و تکنیک دوران جدید تعریف می‌شود. از زاویهٔ دیگر می‌توان چنین دریافت که همان‌طور که در بسیاری از مناصب دولتی و اداری ایران (نظیر بانک‌ها و سیستم اقتصادی و اجرایی) در این دوران استفاده از متخصصان آلمانی به چشم می‌خورد، معماری ایران نیز تحت تأثیر این ارتباط گسترده، در پذیرش عناصر و ویژگی‌های معماری آلمان، قرار گرفته است. همچنین معماری ایران در این برههٔ زمانی، با پذیرش معماری نئوکلاسیک آلمان در سطح نسبتاً گسترده، در صدد بیان قدرت و کسب اعتبار در بناهایی بود که حکومت را در بین مردم عرضه می‌کردند، مشابه آنچه در آلمان به وقوع پیوست.

اگرچه نئوکلاسیک‌گرایی در دورهٔ پهلوی اول به اوج خود رسید، اما این گرایش در دورهٔ بعد نیز به‌طور نسبی تداوم یافت و مؤلفه‌ها و شاخصه‌های آن در طراحی و ساخت تعدادی از بناهای دولتی در دورهٔ پهلوی دوم اعمال شد، اما از نظر میزان نفوذ و تأثیر پذیری از معماری آلمان هیچ دوره‌ای با دوران بیست‌سالهٔ رضاشاه قابل مقایسه نیست.

همچون بتن، شیشه، آهن و روش‌های نوآورانه در اجرای سازه جایگزین مصالح و شیوه‌های سنتی شدند. مهم‌ترین تغییر در استفاده از بتن بود؛ ابتدا از بتن تنها در ساخت بناهای دولتی استفاده می‌شد. این مادهٔ ساختمانی بعدها توسط معماران مدرن برای ساخت آپارتمان‌ها نیز مورد استفاده قرار گرفت. معماری این دوران به دنبال ورود آلمان‌ها به ایران، علاوه بر متأثر شدن از گرایش‌های سبکی، تحت تأثیر تکنیک ساخت و استفاده از مصالح نوین مشابه آلمان قرار گرفت. از همین رو عطش دستیابی به تکنولوژی زمینهٔ ورود شرکت‌های بزرگ ساختمانی به ایران را برای انجام پروژه‌های ملی مهیا کرد. شاید بتوان گفت که نقطهٔ کانونی روابط ایران و آلمان، بعد از سال‌های ۱۳۱۲، حضور شرکت‌های بزرگ آلمانی در حوزهٔ ساخت برای تحقق بخشیدن به این امر بود. تغییر محسوس در استفاده از مصالح جدید و تکنیک ساخت نسبت به دورهٔ قاجار در کنار گرایش‌های مختلف از مهم‌ترین دستاوردهای معمارانهٔ آلمان‌ها برای معماری ایران بود.

### نتیجه‌گیری

در دههٔ دوم قرن ۱۴ ش. عوامل متعددی بر شکل‌گیری گرایش‌های گوناگون در معماری ایران تأثیر گذاشتند. اهمیت این دوره در پی آمدن سفرا و هیئت‌های سیاسی-اقتصادی (به‌خصوص هیئت‌های آلمانی، با به‌قدرت‌رسیدن هیتلر و نزدیک‌تر شدن روابط با آلمان نازی) پررنگ‌تر می‌شود. هم‌زمان با خواست حکومت و اعیان و رجال برای احداث ساختمان‌های اداری و دولتی، مهندسان و متخصصان و شرکت‌های ساختمانی بزرگ آلمانی به ایران گام نهادند و سبک نئوکلاسیک، که شکوهی بی‌روح برای ساختمان‌های دولتی در آلمان نازی به ارمغان آورده بود، در ساختمان‌های دولتی ایران نیز آشکار شد. طراحی و ساخت این بناها می‌بایست بر این قاعده استوار می‌بود: تأثیر حداکثری با حداقل منابع. این تأثیر سه حوزهٔ کالبدی، عملکردی و نمادین را در برمی‌گیرد که هر حوزه شاخصه‌های خاص خود را داراست. مطابق **جدول ۴** بخش عملکردی نسبت به دو حوزهٔ دیگر (کالبدی و نمادین)، از اهمیت بیشتری در بناهای دولتی برخوردار است، همان‌طور که در آلمان نازی وقتی پای ساختمان‌های دولتی به میان می‌آمد، هیتلر کارکردگرایی را ارجح بر موارد دیگر می‌دانست و برخلاف آوازه‌اش (در مخالفت با باوهاوس)، گاهی، حتی پذیرای ایده‌های باوهاوس هم در حوزهٔ کارکردگرایی بود.

پی نوشت ها

۱. Nazi Party ، واژه نازیسم که مخفف ناسیونالیسم-سوسیالیسم است معمولاً برای نشان دادن نوع حکومت آلمان در دوره هیتلر به کار می‌رود. حزب ناسیونال-سوسیالیست کارگران آلمان در سال ۱۹۲۰ م. در مونیخ به رهبری هیتلر تأسیس شد. هیتلر در سال ۱۹۲۳ م. پس از کودتایی نافرجام به زندان افتاد و اساس اندیشه نازیسم را در زندان در کتاب «نبرد من» که بعدها کتاب اصلی نازی‌ها شد به رشته تحریر درآورد.

۲. Friedrich Sarre  
 ۳. IG Farben  
 ۴. Ferrostaal  
 ۵. Krupp  
 ۶. AEG  
 ۷. Siemens  
 ۸. Hochtief  
 ۹. Julius Berger Konsortium  
 ۱۰. Philipp Holzmann  
 ۱۱. Neoclassical architecture ، معماری نئوکلاسیک حدوداً از نیمه دوم قرن هجدهم تا نیمه دوم قرن نوزدهم میلادی در اروپا رواج داشت. در سبک معماری نئوکلاسیک در خالص‌ترین شکل از معماری عصر کلاسیک، اصول ویتروویوسی و معمار ایتالیایی آندریا پالادیو الهام گرفته شده است. اگر بخواهیم نئوکلاسیک را در یک جمله کوتاه تعریف کنیم می‌توان چنین عنوان کرد: نئوکلاسیک پوسته‌ای کلاسیک بر روی امکانات مدرن است.

۱۲. Gottfried Semper ، معمار آلمانی، منتقد هنری و از اعضای برجسته مکتب بازل بود. کتاب مشهور وی با عنوان «چهار اصل معماری» در ۱۸۵۱ م. منتشر شد. او یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان در خصوص معماری کلاسیک به حساب می‌آید.

۱۳. Albert Speer ، سیاستمدار و معمار آلمانی. اشپیر از سال ۱۹۳۱ م. به حزب ناسیونال-سوسیالیست (نازی) پیوست و طراحی و ساخت بسیاری از عمارت‌های این دوره را بر عهده گرفت. اشپیر در ۱۹۴۲ م. به وزارت تسلیحات آلمان منصوب شد.

۱۴. Paul Ludwig Troost ، معمار آلمانی که از ۱۹۳۰ م. به دلیل شیوه طراحی ساختمان‌هایش شخص محبوب هیتلر بود و گرایش نئوکلاسیک در آثار وی به چشم می‌خورد.

۱۵. Zeppelinfeld

فهرست منابع

• ابراهامیان، پرواند. (۱۳۸۹). تاریخ ایران مدرن. تهران: نشر نی.

• بانی مسعود، امیر. (۱۳۸۹). معماری معاصر ایران. تهران: هنر معماری قرن.

• پاکدامن، بهروز. (۱۳۷۶). نگاهی کوتاه بر شیوه‌ها و گرایش‌های معماری در تهران. در کتاب تهران (ج. ۵ و ۶) (صص. ۱۱۸-۲۲۵). تهران: روشنگران.

• پیرنظر، ژاله. (۱۳۹۲). ایران، جنگ جهانی دوم و یهودیان. ایران نامه، ۲۸ (۱)، ۸۸-۱۰۱.

• جنکینز، جنیفر. (۱۳۹۲). درگیری با قدرت سوم: روابط ایران و آلمان تا ۱۹۴۱ (ترجمه وحید طلوعی). ایران نامه، ۲۸ (۱)، ۶۴-۸۶.

• حکیم، نگار. (۱۳۸۰). شیوه معماری بناهای عمومی گابریل گورکیان و انتساب طرح بناهای وزارت امور خارجه و دادگستری به او. معمار، ۱۵ (۱۵)، ۷۸-۸۵.

• داعی‌پور، زینب. (۱۳۸۶). باستان‌گرایی یا شیوه ملی (مقایسه با نئوکلاسیک اروپا). رهپویه هنر، ۲ (۴)، ۶۸-۷۲.

• رجبی، پرویز. (۱۳۵۵). معماری ایران در عصر پهلوی. تهران: چاپ نقش جهان.

• سمیعی، سیروس. (۱۳۷۵). سرزمین تخیلی: معماری ایران از ورای تمبرهای پستی. گفتگو، ۱۳ (۱)، ۵۵-۶۲.

• شافعی، بیژن؛ سروشیانی، سهراب و دانیل، ویکتور. (۱۳۹۴). معماری پیل آبکار. تهران: بیژن شافعی.

• شوکت، حمید. (۱۳۹۲). برنامه فارسی رادیو برلن در جنگ جهانی دوم. ایران نامه، ۲۸ (۱)، ۱۰۲-۱۱۷.

• صارمی، علی‌اکبر. (۱۳۷۴). مدرنیته و رهاوردهای آن در معماری و شهرسازی ایران. گفتگو، ۱۰ (۱)، ۵۷-۷۰.

• صفامنش، کامران؛ رشتچیان، یعقوب و منادی زاده، بهروز. (۱۳۷۶). ساختار کالبدی شهر تبریز و تحولات آن در دو سده اخیر. گفتگو، ۱۸ (۱)، ۳۳-۵۴.

• فکوهی، ناصر. (۱۳۸۳). گوی بلور، زهدان سنگی (فاشیسم و معماری). معماری و شهرسازی، ۸ (۸) و ۹.

• فکوهی، ناصر. (۱۳۹۶). انسان‌شناسی شهری. تهران: نشر نی.

• کاتوزیان، همایون. (۱۳۹۲). ایرانیان دوران باستان تا دوره معاصر (ترجمه حسین شهیدی). تهران: مرکز.

• کیانی، مصطفی. (۱۳۸۳). معماری دوره پهلوی اول؛ دگرگونی اندیشه‌ها، پیدایش و شکل‌گیری معماری دوره بیست‌ساله معاصر ایران (۱۲۹۹-۱۳۲۰). تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.

• لنچافسکی، ژرژ. (۱۳۵۱). غرب و شوروی در ایران، سی سال رقابت ۱۹۱۸-۱۹۴۸ (ترجمه حورا یآوری). تهران: انتشارات روزنامه سحر.

• مانی‌گاو لامپونیانی، ویتوریو. (۱۳۹۰). معماری و شهرسازی در قرن بیستم (ترجمه لادن اعتضادی). تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

• مجلسی، فریدون. (۱۳۸۹/۶/۳). به سقف سالن ایستگاه راه‌آهن تهران نگاهی بیندازید؛ درگذر زمان: به مناسبت سوم شهریور ۱۳۲۰. روزنامه شرق، ۱۰۴۶ (۱)، ۲۰.

• محبوبی اردکانی، حسین. (۱۳۷۰). تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

• مقتدر، رضا. (۱۳۷۲). دوران صد ساله تجدد در شهرسازی و معماری ایران. ایران نامه، ۲۸ (۲)، ۲۵۹-۲۷۰.

• میرزاحسینی مرتضی و سلطان‌زاده حسین (۱۳۹۷). تبیین الگوهای نما در بناهای ساخته‌شده توسط معماران آلمانی در ایران (دوره پهلوی اول). مطالعات تاریخ فرهنگی، ۱۰ (۳۸)، ۱۱۳-۱۵۵.

• میرزاحسینی، مرتضی؛ سلطان‌زاده، حسین و البرزی، فریبا. (۱۳۹۸). نقش مهندسان آلمانی در معماری معاصر ایران (با تأکید بر دوره پهلوی اول بین سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰). باغ نظر، ۱۶ (۷۵)، ۵۳-۷۰.

• نیکویه، محمود. (۱۳۸۷). تاریخچه بلدیة رشت از مشروطه تا ۱۳۲۰. رشت: انتشارات ایلیا.

• وشمه، علی؛ ترابی فارسانی، سهیلا و جدیدی، ناصر. (۱۳۹۵). نقش صنایع آلمانی در نوسازی صنایع ایران در دوره رضاشاه پهلوی. پژوهشنامه تاریخ، ۱۲ (۴۵)، ۱۴۷-۱۶۸.

• هاشمی، سیدعلیرضا. (۱۳۸۹). از گذشته‌های رادیو. کتاب ماه علوم اجتماعی، ۳۰ (۳)، ۷۴-۸۵.

- Hinz, H. (1979). *Art in the Third Reich*. New York: Pantheon.
- Joggerst, A & Heidari, S. (2017). *Bahnhof Teheran 1935–1939 (Ingenieurprojekt)*. University of Potsdam, Germany.
- Krier, L. (2013). *Albert Speer: Architecture 1932-1942*. New York: The Monacelli Press.
- Lane, B. (1985). *Architecture and Politics in Germany, 1918-1945*. Harvard: Harvard University Press.
- Pohl, M. (1999). *Philipp Holzmann, Geschichte eines Bauunternehmens 1849–1999*. Munich: C.H. Beck.
- Spotts, F. (2002). *Hitler and the Power of Aesthetics by Frederic Spotts*. London: Hutchinson.
- Taylor, R. (1974). *The Word in Stone: The Role of Architecture in the National Socialist Ideology*. Oakland: University of California Press.

#### COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).



نحوه ارجاع به این مقاله:

میرزاحسینی، مرتضی و سلطانزاده، حسین. (۱۴۰۰). تبیین نقش معماری نازی بر معماری بناهای دولتی ایران (دوره پهلوی اول، بین سال‌های ۱۳۱۲ تا ۱۳۲۰). *باغ نظر*، ۱۸ (۹۵)، ۶۱-۷۴.

DOI: 10.22034/bagh.2020.227689.4521  
[http://www.bagh-sj.com/article\\_128759.html](http://www.bagh-sj.com/article_128759.html)

